

**KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ: MENA VE
KUZEY AMERİKA KARŞILAŞTIRMALARI BAĞLAMINDA PANOROMİK BİR İNCELEME
THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON REGIONAL DEVELOPMENT: IN THE CONTEXT
OF MENA AND NORTH AMERICA COMPARISONS A PANORAMIC ANALYSIS**

Arş. Gör. Dr. Mücahit ÇAYIN

Batman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcayin@gmail.com, Batman/Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Murat SİLİNİR

Batman Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratsilindir@gmail.com, Batman/Türkiye

ÖZ

Küreselleşme tartışmalarının ideolojik bir düzlemde cereyan ettiği bir süreç yaşanmaktadır. İdeolojik yaklaşımlar olgusal gerçeklikleri indirgemeci ve genellemeci bir formda ele alma eğilimi sergileyebilmektedirler. Bu tür yaklaşımlar, tümleşik bir olumsuzluk veya bütüncül olumsuzlaşma sergilemektedirler. Bu iki kategorik çizginin dışında çok boyutlu ve kapsayıcı yaklaşımlar mevcutsa da, olumlu-olumsuz yaklaşımlar daha yankı uyandırıcı argümanlar ileri sürmektedirler. Küreselleşme kavramı da diğer sosyal bilimler kavramları gibi ortak bir tanımsal çerçevede odayşamama problemi yaşamaktadır. Bu tür engelleyici faktörlere rağmen bu çalışma küreselleşme olgusunun bölgesel kalkınmaya etkilerini analiz etmektedir. Küreselleşmenin pek çok alanı etkilediği bir dönemde, ulus devletlerin bölgesel ve ulusal kalkınma hedeflerinin bu süreçten etkilenmemesi düşünülemez. Kritik nokta, küreselleşmenin bölgesel kalkınmayı etkileme düzeyinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için iki farklı bölge eklektik olarak seçilmiştir. MENA ve Kuzey Amerika bu genel amaç doğrultusunda seçilmiştir. İnceleme bulguları bağlamında söylenebilecek ilk şey küreselleşmenin bölgesel kalkınmayı farklı derecelerde olsa da etkilediğidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgesel Kalkınma, MENA, Kuzey Amerika

ABSTRACT

Globalization discussions are experienced on an ideological level. The factual realities can be examined in a form of reductive and generalist by ideological approaches. Such approaches reflect an integrated contingency and holistic negativity. Even though there are multidimensional and comprehensive approaches other than these two categorical lines, positive-negative approaches suggest more echoing arguments. The concept of globalization does not have a common descriptive framework like other social sciences concepts. Despite these obstructive factors, this study analyzes the impact of globalization on regional development. In the process of when globalization is affecting many areas, it is unthinkable that regional and national development goals of nation states are not influenced by this process. The critical point is to uncover the level of globalization that affects regional development. Two different regions have been eclectically selected for this purpose. MENA and North America have been selected for this general purpose. In the context of the findings, the first thing that can be said that globalization is affecting regional development at different levels.

Key Words: Globalization, Regional Development, MENA, North America

1. GİRİŞ

Küresel düzlemde siyasal, sosyal, ekonomik, teknolojik ve kültürel açılardan köklü değişimlerin yaşandığı karmaşık bir süreçte, küreselleşme olgusu veya kavramı tüm bu grift yapıyı açıklayabilecek kilit bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle, 1980'li yıllarla birlikte ekonomik ve teknolojik alanlarda belirginleşen yenilikler, küreselleşme tartışmalarını artırmıştır. Bu tartışmalarda en çok uzlaşılan konu, küreselleşme olgusunun hemen hemen her alanı etkilediği gerçeğidir. Etkileme düzey ve formlarının farklılık arz etmesi belirli coğrafya ve sosyo-ekonomik sistemlerde heyecan ve endişelere neden olabilmektedir. Küreselleşmenin pozitif bir olgu olduğunu düşünenler, küreselleşme olgusunu, büyüme, istihdam artışı, kalkınma, refah artışı, entegrasyon, işbirliği, gelişme, bölgesel kalkınma ve verimlilik gibi kavramlarla birlikte ele almışlardır. Kimi kesimler ise küreselleşme olgusunu insani olmama, piyasa fetişizmi, yoksulluk artışı, gelir adaletsizliği artışı, Amerikalaşma, yeni sömürü biçimi ve bölgelere arası gelişmişlik farkını derinleştirme gibi pejoratif yaklaşımlarla değerlendirme yapmaktadır. Bu dikotomik manzara, kavrama ilişkin tanımsal odayşama düzeyini

zayıflatmakta ve olgunun diğer olguları etkileme düzeyini analiz etmeyi güçleştirmektedir. Bölgesel kalkınma olgusunun, küreselleşme olgusu tarafından etkilenmesinin anlaşılmasına çalışılmasında da bu tür bariyerler mevcuttur. Bu çalışmanın temel amacı, küreselleşme olgusunun bölgesel kalkınmaya etkilerini incelemektir. Bu temel amaç çerçevesinde ilk olarak, küreselleşme olgusu ve bölgesel kalkınma ilişkisi kavramsal çerçevede ele alınmıştır. İkinci olarak, küreselleşmenin bölgesel kalkınmaya etkileri üzerine yazın taraması yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise, MENA ve Kuzey Amerika Bölgelerinin karşılaştırılması yapılarak, küreselleşme olgusunun bölgesel kalkınmaya etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE BÖLGESEL KALKINMA

Küreselleşme, olgusal ve kavramsal açılardan çok boyutlu bir anlamsal yapı arz etmektedir. Bu çok boyutluluk, aynı zamanda anlaşılması zor bir kavram teşkil etmektedir (Steger, 2017: 2). Küreselleşme ile ilgili pek çok farklı sayılabilecek tanımsal çerçevenin olması bu karmaşıklığın bir tezahürüdür. Tanımsal çerçevelerin bir kısmı ekonomik unsurunu ön planda tutarken, kimileri siyaset, kültür, teknoloji ve bilgi gibi diğer önemli unsurların altını çizmektedir. Küreselleşme olgusuna tümleşik bir perspektiften yaklaşanların da gittikçe daha görünür ve tartışılır olduğu da vurgulanabilir. Bu konuda Nye, küreselleşmeyi, küresel ölçekte karşılıklı bağımlılık (Interdependence) ağları olarak değerlendirir ve bunun evrensellik içermediğini ileri sürer (Nye ve Welch, 2011: 342). Buna göre, küreselleşme farklı mekân ve zamanlarda farklı etki ve görünümle ortaya çıkabilmektedir. Robertson'a göre ise, küreselleşme kavramı hem dünyanın küçülmesi veya sıkışması anlamına gelirken, hem de dünyanın tümleşik olarak bilinçlenmesi anlamına gelmektedir (Waters, 2001: 4). Özellikle bilgi teknolojisinin insanlara sunmuş olduğu imkânlar bireylerin, toplumların ve ulusların birbirleri hakkında farkındalıklarını artırmıştır denilebilir. Farkındalıklar gerçek bilgiler üreten ve yayan kaynaklara dayalı olabildiği gibi, gerçeği belirli bir politik veya ekonomik hedefe yönelik olarak eğip bükebilen manipülatif kaynaklara da dayanabilmektedir. Bu da küreselleşme bağlamında paradoksal bir manzara ve bilgi problemleri üretmektedir. Bilgi bu süreçte kritik bir konum kazanmıştır. Küreselleşme olgusunun önemli tetikleyici faktörlerinden olan bilgi hızlı ve değişim ve dönüşümün de temel motoru durumundadır.

Bu noktada, küreselleşme bilgisi ile bilginin küreselleşmesi arasındaki ayırım veya kopuşu da vurgulamak gerekmektedir (Appadurai, 2001: 4). Küreselleşme bilgisi muğlak veya grift bir yapı arz ederken, bilginin küreselleşmesi ve küreselleşme olgusunun kritik bir unsuru olması gittikçe netleşen bir görünüm sergilemektedir. Bu görünüm aynı zamanda, aktörler, kurumlar ve yapılar arası karmaşık ilişkileri ve toplumsal düzlemde karşılıklı etkileşim ve bağlılık derecesinin artışı sembolize etmektedir (Jones, 2010: 4). Muğlaklığın hâkimiyeti belli kesimlerde ciddi bir endişe kaynağını teşkil etmektedir (Appadurai, 2001:1) Akademik alanda, küresel muğlaklık, net analizlerin önünde engelleyici bir faktördür. Küresel, ulusal ve bölgesel düzlemlerde yoksullar ve varlıklar arasındaki çelişkilerin derinleşmesi hem ekonomi-politik hem de sosyo-politik problemlerin yapılaşmasına ve kronikleşmesine neden olmaktadır. Siyasal düzlemde ise ulus devlet anlayışının veya Westphalia sisteminin çöküp çökmeyeceği hususunda merak ve kaygılar büyüme trendi izlemektedir. Fransız ihtilali ile birlikte tüm küreyi etkileyen milliyetçilik olgusunun hala etkisini devam ettirmesi bu kaygıları yersiz göstermektedir ve milliyetçilik; sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri açılardan hala etkisini devam ettirmektedir. Özellikle toplumsal yapının yeniden şekillenmesinde hala söz sahibidir (Heywood, 2013:38). Bu süreçte 'serbest piyasa' sistemi etkileyici ve şekillendirici roller üstlenmiş olmasını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Friedman'a göre, küreselleşme olgusunun arkasındaki tayin edici fikir, 'serbest piyasa' kapitalizmidir. Bu görüşe göre, serbest piyasa ekonomi-politik alanı regüle ve dizayn eden önemli bir katalizördür. Serbest piyasa zamansal ve mekânsal düzlemde akışkan bir dinamizme sahiptir. Bu dinamizm, küreselleşmeyi tetikleyen enstrümanlarla küresel düzlemde hareket ettiği gibi ulus-altı veya bölgesel ve yerel düzlemlerde etki alanı oluşturabilmektedir. Serbest piyasanın zamansal ve mekânsal hâkimiyetine dayalı sistemi özellikle Batı dünyası denilen gelişmiş ülkelerde stratejik bir önem arz etmektedir. Serbest piyasanın salt ekonomik bir anlamsallık yansıtmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, insan hakları, özel mülkiyetin kutsallığı ve bireysel özgürlük gibi kavram ve prensipler olmadan serbest piyasadaki bahsedilemeyeceğini de vurgulamak gerekmektedir. Buna göre, Aşırı veya radikal küreselleşmecilere göre, küreselleşme süreci, piyasaları devletlerden daha fazla güçlendirmiştir. Ulus devletin merkezi gücü azalırken, yerel veya bölgesel yönetimlerin gücü artmaktadır (Bozkurt, 2000: 19). Bu genel gerçekliğe rağmen, piyasa hâkimiyetinin kabullenişinin ekonomik sistemi konsolide edeceği kanaati özellikle küreselleşme olgusuna olumlu yaklaşan kesimlerin çoğunluğu tarafından benimsenmektedir (Friedman, 2000: 31).

Ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik ve benzeri yönlerden bireysel ve toplumsal yaşamın her alanını etkileyen küreselleşme olgusunun bölgesel kalkınmayı etkilememesi beklenemez. Bölgeler arası ekonomik uçurum veya farklılık ve bölgesel geri kalmışlık gibi durumların küreselleşme olgusu ile birlikte daha görünür ve tartışılır olduğu pek çok kesimce kabul edilmektedir. Bu ön kabul bile başlı başına küreselleşmenin bölgesel kalkınmaya doğrudan olmasa bile dolaylı pozitif etki anlamına geldiğini göstermektedir. Bölgesel kalkınma olgusu, post-modern zamanların önemli ekonomi-politik problemlerinden biridir. Küreselleşme olgusunun etkisini derinleştirilmesi bu sorunsalı afişe etmiştir. Siyasal erkler ekonomi-politik motivasyonlarla bu tür yapısal sorunları çözmek için yöntemler ve modeller geliştirmeye çalışmışlardır. Bölgesel gelişim farklılıkları ve eşitsizliklerin ortaya çıkarabildikleri siyasi, ekonomik ve kültürel çatışmalar ve gerilimler ulusal birliği bozma ve toplumsal gerilim üretebilme potansiyel nedeniyle bölgesel kalkınma olgusuna ciddi derecede önem vermektedirler (Dennis, 2000: 1).

Ekonomik kalkınma olgusu genel itibari ile salt niceliksel artışları değil bunun yanı sıra nitel faktörlerdeki değişiklikleri de içerisinde barındıran bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu noktada salt ekonomik etmenlerle değil, sosyal, kültürel, siyasi ve psikolojik faktörlerle de ilişki içerisinde olması, önem arz etmektedir (Aydın, 2017: 377; Aydın, 2016: 11). Ekonomik kalkınmanın esas amacı, ekonomik büyümeden elde edilen kaynakların, daha rahat ve gelişmiş bir yaşam için bireylerin sosyal sorunlarının çözümünde kullanılmasıdır (Şahin ve Aydın, 2017: 164).

Kalkınma olgusu ile birlikte kullanılan önemli kavramlardan birisi ise refahtır. Bireysel, toplumsal, ulusal, bölgesel ve küresel refahın artırılması önemli ekonomi-politik hedefler arasındadır. Bu noktada kritik yoğunlaşma, küreselleşme olgusunun farklı düzlemlerde refah seviyesine ne derece bir etki ettiği hususunda vücuda gelmektedir. Küreselleşme, kimilerinin belirttiği gibi “refah devletini yok edecek minimal devleti amaçlayan”(Aktel, 2003: 15) bir terim mi, yoksa küresel, bölgesel ve ulus-altı ölçeklerde refah seviyesini yükselten bir yapısal bir faktör müdür?

Özellikle küresel serbest piyasa sistemine entegrasyonun bölgesel büyüme veya kalkınmayı(özellikle refah) pozitif etkilediği iddiasının tartışılması çok önemlidir (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 56). Tabii ki küreselleşme olgusu ile bölgesel entegrasyon olgusu arasında karmaşık ilişkiler bulunmaktadır; (Morita ve Chen, 2010: 2) fakat bu ilişkiyi çizgisel ve pozitif değerlendirme yanlı ve sübjektif görünmektedir. Ayrıca değerlendirmelerin hangi kriterlere göre yapılacağı da önemli sorunlardan biridir. Örneğin, Goklany'e göre, küreselleşme olgusunun ekonomik etkileri ele alındığında, “zengin ve fakir arasındaki” uçuruma odaklanmak yerine küreselleşmenin refah düzeyine etkileri incelenmelidir. Buna göre elli yılda özellikle teknolojik değişim küresel düzlemde refah seviyesini artırmıştır. Buna göre insan ömrünün ortalamasının artması, daha iyi eğitim olanaklarına sahip olması ve daha az açlık sorunlarıyla karşıya kalması gibi nedenlerden ötürü görece bir refah artışı söz konusudur (Goklany, 2009: 83).

Oysaki küreselleşme olgusunu merkez ülkeler ile çevre ülkeleri arasındaki eşitsizliği merkez ülkeleri denilen Batılı ülkelerin lehine artıran bir süreç olduğunu savunanlar ve böylelikle refah artışının merkez veya Batılı ülkeler için geçerli bir gösterge olduğunu ve çeper veya çevre denilen bölgelerde ise aksi bir gerçekliğin söz konusu olduğunu iddia edenler bulunmaktadır (Kızılçelik, 2004:19). Bu konuda farklı bakış açıları da bulunmaktadır. Buna göre, Küreselleşme olgusunun bölgesel etkilerinden birisi devlet altı veya ulus altı yönetimlere sunmuş olduğu ulus aşırı iletişim ve yönetişim imkânıdır. Bölgesel yönetimlerin merkezi hükümetler ötesi bir yönetim anlayışını geliştirebildiği Avrupa Birliği buna en önemli örnek olarak gösterilebilir. Avrupa'daki 17 ülkeden 50 ulus altı bölgenin merkezi hükümeti baypas ederek geliştirdikleri doğrudan ilişki ve işbirliği platformları özellikle, çevre kirliliği, suç önleme, silahsızlanma ve kalkınma gibi konularında somut network sağlayabilmesi bakımından çok önemlidir (Baylisand ve Smith, 2001: 24). Bunu kural olarak ele alanlar da mevcuttur. Bu perspektife göre, küreselleşme ile paralel ilerleyen ekonomik faaliyetlerin yerel ve ulus altı ölçekte kümelenmesini bir norm olarak görenler bulunmaktadır (Dicken, 2009: 61). Kümelenmeyi etkileyen pek çok faktörden Doğrudan Yabancı Yatırımların altını çizmek gerekmektedir. Küreselleşme Doğrudan Yabancı Yatırımlara (DYY) yön verirken, DYY'ler da küreselleşmeyi ve bölgesel kalkınmayı etkilemektedir. Bu nedenle, Doğrudan Yabancı Yatırımların yeni yönünü ve de-lokalleşme denilen yerelin bir şekilde küreye entegrasyon sürecini küreselleşme bağlamında analiz etmek önem taşımaktadır (Capello ve Ponce, 2012: 3). Badinger ve Tondl'a göre, 1990'lı yılların ikinci yarısında gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Doğu Avrupa'nın bölgesel kalkınmasında önemli bir etkiye sahiptir. Buna göre ayrıca, bölgenin kalkınmasında, beşeri sermayenin ölçülmesi ile elde edilen yenilikçilik kapasitesinin teknoloji transferini etkilemesi de önemli bir faktördür (Polesek ve Sellner, 2013: 24).

3. KÜRESELLEŞMENİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ ÜZERİNE YAZIN TARAMASI

1990'lı yıllardan itibaren gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler de dünyadaki globalleşme sürecinden etkilenecek tarım, sanayi, iletişim, enerji, ticaret, mali, sosyal ve kültürel gibi birçok alanda bütünleşme hareketlerine odaklanmıştır¹. Çünkü küreselleşme süreci az gelişmiş ülkeler için diğer ülkelere yakınlaşma noktasında bir fırsat süreci olarak görülmüştür. Bu bağlamda az gelişmiş ülkeler de gerek kendi aralarında iktisadi birlikler oluşturarak gerekse mevcut iktisadi bütünleşme hareketlerine katılarak bu sürece dâhil olmuştur (Bakan ve Kocağ, 2012:284-291).

Lee ve Vivarelli (2006) küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal etkileri üzerine yaptıkları çalışmalarında ticaret açıklığının ve DYY'nin artması istihdam oluşturmaya veya ülkedeki eşitsizlikleri azaltmaya katkısının olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada artan ticari açıklığın ve DYY'nin istihdama katkısı ülkeler bazında farklılık gösterebileceğini ve bunların artmasıyla birlikte bölgesel eşitsizliklerde artışın olabileceğini tespit etmişlerdir. Ancak bazı olumsuz ve karşı örneklere rağmen bunların ekonomik büyümeyi ve mutlak yoksulluğun azaltmasını hızlandırdığı gözlemlenmiştir.

Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2010) yaptıkları çalışmada Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) bölgesel ekonomik bütünleşmelerini ele alarak bu bölgesel ekonomik entegrasyonlara üyeliğin DYY üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışma sonucunda gelişmekte olan ülkeler tarafından oluşturulan söz konusu iki entegrasyona üyeliğin DYY'yi arttırdığını tespit etmişlerdir.

Falahaty ve Law (2012) Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA: Middle East and North Africa) bölgesindeki 9 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada küreselleşmenin finansal kalkınma üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 1991-2007 dönemindeki verilerin kullanıldığı çalışmada küreselleşmenin finansal kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi etkilediği ancak küreselleşmenin finansal kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi destekleyen kurumsal reformlar üzerinde ise etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bakan ve Kocağ (2012) küreselleşmenin etkisini az gelişmiş ülkeler (Burkina Faso, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Gine, Liberya, Mozambik, Nijer ve Siera Leone) üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında kişi başına düşen GSMH, GSMH'deki büyüme, İhracat-İthalat, nüfustaki büyüme, kişi başına düşen sağlık harcamaları ve sanayi harcamaları, göç, ortalama hayat süresi, işçi dövizleri gibi kıstasları ele almışlardır. Çalışmada sonuç olarak küreselleşmenin bu ülkelere üretim, ticaret ve bölgesel entegrasyon gibi konularda bazı avantajlar sunduğu ancak sosyal, kültürel ve siyasal gibi alanlarda ise olumlu katkılar sunmadığı dile getirilmiştir.

Polasek ve Sellner (2013) küreselleşmenin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2001 ve 2006 aralığındaki veriler ile 27 Avrupa Birliği ülkesi üzerinde test etmişlerdir. İhracat, ithalat ve DYY gibi göstergelerinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, söz konusu bölgedeki ticari açıklık ve DYY'nin artması sonucu bölgenin küreselleşme sürecinden olumlu etkilendiği ortaya çıkmıştır.

Ezcurra ve Rodriguez-Pose (2013) yaptıkları çalışmada 47 ülke için 1990-2007 dönemine ait veriler ile ekonomik küreselleşme ve bölgesel eşitsizlikler ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada sonuç olarak ekonomik küreselleşme ve bölgesel eşitsizlikler arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ekonomik küreselleşmenin düşük ve orta gelirli ülkelere yüksek gelirli ülkelere göre daha fazla bölgesel farklılıklara yol açtığı görülmüştür.

Benzer bir çalışma Gerni vd., (2016) Türkiye, İran ve Orta Asya ülkeleri için yapmışlardır. Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceleyen araştırmacılar sonuç olarak küreselleşmenin gini katsayısı üzerinde pozitif etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir. Yani küreselleşmenin gelir dağılımını kötüleştirdiği ve eşitsizliği artırdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak araştırmacılara göre ele alınan ülkeler gelişmekte olan ülkeler oldukları için bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Çünkü dışa açıklık ile birlikte mal ve DYY'nin ülkelere girmesi vasıflı olan emeğe talebi artıracak böylece işgücü ücretlerini de artıracak ve gelir dağılımının bozulmasına neden olabilecektir. Yine dışa açıklık ile ülkeye giren yabancı mal ve sermaye ülkedeki yerli sermaye verimliliğini düşürebilecektir.

Diğer taraftan Şahin (2016) DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisini 1990-2013 aralığındaki veriler ile Southern African Development Community (SADC) ekonomik işbirliği teşkilatındaki bazı ülkeler (Lesotho, Madagaskar, Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve) için test etmiş ve sonuç

¹Buradan hareketle yazın taramasında gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ile ilgili çalışmalar incelenmiştir.

olarak DYY ile istihdam arasında pozitif ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Yani bu ülkelerde artan DYY ile birlikte işsizliğin azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Mold ve Mukwaya (2016) ise Doğu, Güney ve Kuzey Afrika ülkelerindeki serbest ticaret bölgelerinin ekonomik etkilerini inceledikleri çalışmada 26 Afrika ülkesini ele almışlardır. Araştırmacılar bu bölgelerde tarifelerin kaldırılması sonucu hem bölge içi ihracatın arttığı hem de bölgedeki ticaretin % 29 oranında arttığını belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada bu ticaretin daha çok hafif işlenmiş üretim ve gıda üretimine fayda sağladığı ortaya çıkmıştır. Yazarlar bu bölgedeki sanayi üretimin yüksek verimliliğin olduğu Mısır ve Güney Afrika gibi büyük ülkelerde yoğunlaşacağına dair beklenti ve endişelerin olduğunu belirtmiş ancak çalışmada bu savları destekleyen az bulgunun olduğunu söylemişlerdir.

4. MENA VE KUZEY AMERİKA BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu kısımda küreselleşmenin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi için ilgili literatür ve özellikle Polasek ve Sellner (2013) çalışmasından hareketle ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar kıstasları ile MENA ülkeleri (Cezayir, Bahreyn, Cibuti, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Malta, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Batı Şeria ve Gazze Tunus, Birleşmiş Arap Emirlikleri ve Yemen) ile Kuzey Amerika ülkeleri (Kanada, ABD, Bermuda) karşılaştırılmıştır². Burada MENA Ülkeleri ve Kuzey Amerika Ülkelerinin ele alınmasında Tablo 3.1'de³ görüldüğü üzere söz konusu ülkelerin nüfuslarının bir birine yakın olmakla birlikte GSYİH arasındaki büyük farklar etkili olmuştur.

Tablo: 3.1. MENA ve Kuzey Amerika Ülkeleri İçin Nüfus ve GSYİH Değerleri

Yıllar	MENA Ülkeleri		Kuzey Amerika Ülkeleri	
	Nüfus	GSYİH (Milyon \$)	Nüfus	GSYİH (Milyon \$)
1990	255.989.130	544.628,79	277.473.326	6.575.110,95
1995	286.917.385	708.396,34	295.691.746	8.270.122,37
2000	317.129.227	967.123,03	312.993.994	11.030.552,67
2005	348.956.287	1.523.735,25	327.892.753	14.267.952,12
2010	388.376.106	2.747.991,99	343.418.591	16.583.580,84
2016	436.720.722	3.111.499,14	359.479.269	20.104.904,75

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZQ-XU>,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=XU-ZQ>

Bu bağlamda söz konusu bölgelerin ihracat değerleri için oluşturulan Tablo 3.2 incelendiğinde, Kuzey Amerika ülkelerindeki ihracatın elle alınan tüm yıllarda MENA ülkelerindeki ihracattan daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte söz konusu bölgeler arasındaki ihracat farkların 2015 yılına gelindiğinde 1993 yılına göre azalmış olduğu görülmektedir. 1993 yılında iki bölge ihracatı arasındaki fark 4 kattan daha fazla iken, 2015 yılında bu fark 2,21 kat olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan MENA ülkelerinin ihracatının GSYİH'deki payının 1993 yılından 2005 yılına kadar ortalama olarak arttığı, 2005 yılından 2015 yılına kadar ise ortalama olarak azaldığı belirlenmiştir. Ancak 2015 yılındaki bu değer 1993 yılına göre daha yüksek bir değer olduğu anlaşılmıştır. Kuzey Amerika ülkeleri ihracatının GSYİH'deki paylarındaki değişimin söz konusu dönemler itibarıyla MENA ülkelerindeki değişim kadar yüksek olmadığı ancak burada da 2015 yılında 1993 yılına göre daha yüksek rakamların olduğu gözlemlenmiştir.

²Bknz: www.worldbank.org

³Söz konusu Tabloya bakıldığında 1990 ve 1995 yıllarında Kuzey Amerika ülkelerindeki nüfus değerleri MENA ülkeleri nüfus değerlerinden daha yüksek iken, 2000 yılı ve sonraki dönemlerde MENA ülkeleri nüfus değerlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşın Kuzey Amerika ülkelerindeki GSYİH rakamlarının MENA ülkelerine göre çok yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ancak her iki ülke grubunun GSYİH rakamları arasındaki farkın giderek azaldığını söylemek mümkündür. Nitekim 1990 yılında Kuzey Amerika ülkelerinin GSYİH'si MENA ülkeleri GSYİH'sinden 12 kattan (6.575.110,95/544.628,79) daha fazla iken 2016 yılında bu değerler arasındaki fark 7 kattan altına (20.104.904,75/3.111.499,14) düşmüştür.

Tablo:3.2. MENA ve Kuzey Amerika Ülkeleri İçin İhracat Değerleri, GSYİH'deki Payları ve İhracatın Yıllık Büyüme Oranları

Yıllar	MENA Ülkeleri		İhracat Yıllık Büyüme (%)	Kuzey Amerika Ülkeleri		İhracat Yıllık Büyüme (%)
	İhracat Değerleri Milyon (\$)	İHGSYİHP* (%)		İhracat Değerleri Milyon (\$)	İHGSYİHP* (%)	
1993	199.800,00	29.1	-	824.065,25	11.3	5,1
1995	237.567,02	30.0	-	1.032.305,93	12.9	9,9
2000	364.135,44	38.9	-	1.427.152,12	13.7	8,7
2005	754.065,31	49.0	8,1	1.741.541,37	12.4	5,2
2010	1.229.185,01	45.5	6,8	2.324.105,32	13.9	10,8
2015	1.249.789,59	39.8	0,9	2.757.269,15	14.3	0,8

*: İhracatın GSYİH'deki payını göstermektedir.

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?end=2015&locations=XU-ZQ&start=1993>

Ülkelerin ithalat ile ilgili bilgilerin olduğu Tablo 3.3'e bakıldığında ise ihracat değerlerine benzer bir durumun söz konusu olduğu söylenilebilir. Çünkü gerek MENA bölgesi gerekse Kuzey Amerika bölgesindeki ülkelerin ithalatının 1993 yılından 2015 yılına kadar ortalama olarak arttığı görülmüştür. Yine iki bölgenin ithalatı arasındaki farkın 2015 yılında 1993 yılına göre ortalama olarak daha az olduğu ortaya çıkmaktadır. MENA ülkelerinde İthalatın GSYİH'deki payı 2005'e kadar ortalama olarak azalmışsa da 2005 yılından sonra tekrar artmıştır. Ayrıca 2015 yılındaki değer 1993 yılındaki değerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kuzey Amerika ülkeleri için ise, İthalatın GSYİH'deki payının dönemler itibarıyla arttığı söylenilebilir.

Tablo:3.3. MENA ve Kuzey Amerika Ülkeleri İçin İthalat Değerleri, GSYİH'deki Payları ve İthalatın Yıllık Büyüme Oranları

Yıllar	MENA Ülkeleri		İthalat Yıllık Büyüme (%)	Kuzey Amerika Ülkeleri		İthalat Yıllık Büyüme (%)
	İthalat Değerleri Milyon (\$)	İTGSYİHP* (%)		İthalat Değerleri Milyon (\$)	İTGSYİHP* (%)	
1993	231.400,25	32.2	-	888.661,70	12.2	8,4
1995	239.937,87	28.6	-	1.102.671,08	13.7	7,6
2000	289.444,82	28.0	-	1.760.607,91	16.5	12,2
2005	534.819,01	35.2	12,1	2.416.764,68	17.1	6,5
2010	1.024.659,81	37.3	5,4	2.866.718,84	17.2	12,9
2015	1.343.621,53	41.4	-2,3	3.315.389,68	17.1	3,8

*: İthalatın GSYİH'deki payını göstermektedir.

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=XU-ZQ>

Son olarak Tablo 3.4`te DYY ile ilgili verilen bilgilere bakıldığında Kuzey Amerika bölgesine gelen DYY`nin değerlendirilen dönemler itibariyle MENA ülkelerine gelen DYY`e göre çok yüksek rakamlarda olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu farkın 1995 yılından sonra azaldığı hatta 2000 yılında 30 kattan (418.442.140,32/12.186.278,13) fazla olan bu farkın 2005 yılına gelindiğinde 2 kattan (163,916,019.85/73,129,405.13) biraz fazla bir değere kadar düştüğü anlaşılmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ise söz konusu iki bölge arasındaki farkın 2005 yılına göre tekrar arttığı ancak 2000 yılındaki farka göre daha az olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo:3.4. MENA ve Kuzey Amerika Ülkeleri için DYY (Giren) değerleri ve GSYİH`deki Payları

Yıllar	MENA Ülkeleri		Kuzey Amerika Ülkeleri	
	DYY Bin \$	DYYGSYİHP* (%)	DYY Bin\$	DYYGSYİHP* (%)
1990	2.632.204,25	0.3	56.070.601,94	0.9
1995	1.488.885,87	0.2	67.119.143,13	0.8
2000	12.186.278,13	1.3	418.442.140,32	3.8
2005	73.129.405,13	4.8	163.916.019,85	1.1
2010	86.092.545,63	3.1	289.279.607,09	1.7
2016	53.379.669,58	2.0	511.098.819,81	2.5

*:DYY`nin GSYİH`deki payını göstermektedir.

Kaynak:<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2016&locations=XU-ZQ&start=1990>

Özetle 1990`lı yıllardan itibaren MENA ülkelerindeki ihracat, ithalat, DYY ve GSYİH konularındaki gelişimin Kuzey Amerika ülkelerindeki gelişimden daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak tüm tablolar (Tablo 3.1, 3.2, 3.3 ve 3.4) ülke gruplarının nüfusları ile birlikte değerlendirildiğinde iki bölge arasında bu değerler açısından hala büyük oranlı bir farkın olduğu söylenilebilir.

5. SONUÇ

1980`li yıllarla birlikte küreselleşme olgusu etkileri bakımından çok boyutlu olarak tartışıla gelmiş ve ilgili literatürde geniş bir yer tutmuştur. Nitekim ilgili literatürde küreselleşmenin istihdam, gelir dağılımı, bölgesel kalkınma ve refah düzeyi gibi birçok konudaki etkileri üzerine yapılmış çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu doğrultuda incelenen bazı çalışmalarda küreselleşmenin etki düzeyi ile ilgili sonuçların farklı coğrafyalarda ve farklı sosyo-ekonomik sistemlerde farklılık arz ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada da küreselleşmenin bölgesel kalkınma üzerindeki etki düzeyi için GSYİH değerleri arasında büyük farklar olan MENA ve Kuzey Amerika ülkeleri seçilmiştir. İlgili literatürdeki bazı çalışmalar ve özellikle Polasek ve Sellner (2013) çalışmasından hareketle bölgesel kalkınma kıstasları olarak ihracat, ithalat ve DYY değerleri 1990`lı yıllardan itibaren irdelenmiştir. Sonuç olarak ihracat, ithalat ve DYY değerlerindeki gelişiminin MENA ülkelerinde Kuzey Amerika ülkelerine nispeten daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte söz konusu iki bölge arasında bu kıstaslarda hala büyük farkların olduğu görülmektedir. Ayrıca küreselleşmenin söz konusu bölgelerdeki kalkınmaya etki düzeyi açısından daha sağlıklı tahminler ortaya koymak için ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlardaki diğer bazı kıstasların⁴ analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Appadurai, A. (2001). Globalization, Duke University Press, Durham&London.

Aktel, M. (2003). Küreselleşme ve Kamu Yönetimi, Asil Dağıtım Yayın, Ankara.

⁴ Örneğin Bakan ve Kocağ (2012) çalışmasında olduğu gibi ortalama hayat süreleri, göç durumu, kişi başı sağlık ve sanayi harcamaları kıstasları, Şahin (2016) çalışmasında olduğu gibi istihdam kıstası, Gerni vd. (2016) çalışmalarında olduğu gibi gelir dağılım kıstası vs. farklı kıstaslar analiz edilebilir.

Aydın, H.İ. (2016). Sosyal Sermaye ve Kalkınma, Efil Yayınevi, Ankara.

Aydın, H. İ. (2017). “Girişimciliğin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmadaki Rolü: Seçilmiş AB Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi (2001-2015)”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.13, ss.373-392.

Bakan, S. & Karapınar K. E. (2012). “Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, No 1.

Baylisand J. and Smith, S. (2001). The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations, Second Edition, Oxford University Press, New York.

Capello, R. And Dentinho, P. T. (2012). Globalization Trends and Regional Development: Dynamics of FDI and Human Capital Flow, Edward Elgar Publishing, Cheltenham-UK.

Çeştepe, H.& Mıstaçoğlu, T. (2010). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon: ASEAN ve MERCOSUR Örneği”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:17 Sayı:2.

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZQ-XU>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=XU-ZQ>

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?end=2015&locations=XU-ZQ&start=1993>

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=XU-ZQ>

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2016&locations=XU-ZQ&start=1990>

Dennis, Y. W. (2000). Regional Development In China: States Globalization and Inequality, Routledge, London.

Dicken, P. (2009). “Yeni Jeo-Ekonomi”, Ed. Kudret Bülbül, Küreselleşme Temel Metinler: Ekonomi, Siyaset, Kimlik, Kültür, Medeniyet, (çev. Ahmet Ağca), Orion Kitabevi, Ankara.

Ezcurra, R. And Andres, R. P.(2013). “Does Economic Globalization affect Regional In equality? A Cross-country Analysis”, World Development, Vol. 52, pp. 92–103.

Falahaty, M. and Law, S. H. (2012). “The Effect of Globalization on Financial Development in the MENA Region”, Transit Study Review 19, 205–223.

Friedman, L. T. (2000). Lexus ve Zeytin Ağacı, Küreselleşmenin Geleceği, (Çev: Elif Özsayar) Boyner Yayınları, İstanbul.

Gerni, C., Shahinpour, A. & Karabulut K. (2016). “Türkiye, İran ve Orta Asya Ülkelerinde Dış Ticaret ve Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi” 2. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret Ve Lojistik Kongresi Bildiriler Kitabı, 145-158.

Goldstein S. J. and Pevehouse, C. J. (2015). Uluslararası İlişkiler, BB101, 2015, Ankara.

Goklany, M. I. (2009). “Beşeri Refahın Küreselleşmesi”, Ed. Kudret Bülbül, Küreselleşme Temel Metinler: Ekonomi, Siyaset, Kimlik, Kültür, Medeniyet, (çev. Mustafa Acar), Orion Kitabevi, Ankara.

Heywood, A. (2013). Siyasi İdeolojiler, Adres Yayınları, Ankara.

Jones, A. (2010). Globalization: Key Thinkers, Polity Press, Cambridge.

Kızılçelik, S. (2004). Zalimler ve Mazlumlar: Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası, Anı Yayınları, Ankara.

Lee, E. & Vivarelli, M. (2006). “The Social Impact of Globalization in the Developing Countries”, IZA Discussion Paper No. 1925.

Mold, A. & Mukwaya, R. (2016). “Modelling The Economic Impact Of The Tripartite Free Trade Area: Its Implications For The Economic Geography Of Southern, Eastern And Northern Africa”, Journal of African Trade, 3, 57–84.

Morita K. And Chen, Y. (2010). Transition, Regional Development and Globalization China and Central Europe, World Scientific, Singapore.

Nye, S. Jr J. & Welch, A. D. Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, (Çev. Renan Akman), İş Bankası Yayınları (2.Baskı), İstanbul.

- Polasek,W.& Sellner, R. (2013). “Does Globalization Affects Regional Growth? Evidence For NUTS-2 Regions in EU-27, Law and Economics Review, 4(1), 23-65.
- Steger, B. M. (2017). Globalization: A Very Short Introdution, Oxford University Press (2. Edition), New York.
- Şahin, G, Aydın, H. İ (2017). “Türkiye Düzey - 1 Bölgeleri için Yoksulluk Üzerine Bir Çözümleme”, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.6, Sayı.1, Haziran, ss.163-180
- Şahin, L. (2016). “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisinin Ampirik Analizi: SADC Ülkeleri”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ss. 103-118.
- Waters, M. (2001). Globalization, Routledge (2. Edition), London.